

"TURKIZMLAR: SHAKLLANISHI VA INGLIZ LUG'ATLARIDA AKS ETISHI"

Charos Ismoilova Shuhrat qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM Samarqand kampusi

ingliz tili o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Charosismoilova180@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada turkizmlar—ya'ni turk tillaridan olingan so'zlarning—ingliz tiliga qanday shakllanganligi va kirib kelganligi o'rganiladi. Turkizmlar ikki turga ajratiladi: mahalliy, ya'ni bevosita turk tillaridan kelgan so'zlar, va o'zlashma sifatida kirgan turkizmlar, ya'ni turk tillariga boshqa tillardan kirib, keyinchalik ingliz tiliga o'tgan so'zlar. Tadqiqot ushbu so'zlarning ingliz lug'atlariga kirishidagi tarixiy, madaniy va lingvistik yo'llarni o'rganadi hamda ularning ingliz tilining asosiy lug'at manbalaridagi aks etishini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Turkizm, bevosita, o'zlashma so'zlar, madaniy, lingvistik, OED, etimologiya.

Kirish. Turkizmlar—turk tillaridan olingan so'zlar—boy madaniy va tarixiy merosni aks ettirib, dunyoning ko'plab tillariga, jumladan ingliz tiliga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Usmonli imperiyasi kabi turk tilli davlatlarning kengayishi hamda savdo yo'llari orqali ko'plab turkiy so'zlar Yevropa tillariga tarqaldi (Baskakov, 1992). Ingliz tilidagi turkizmlarning mavjudligi lingvistik va madaniy tadqiqotlar uchun muhimdir, chunki ular ingliz tilida so'zlashuvchi aholi bilan turk xalqlari o'rtasidagi asrlar davom etgan aloqalarni aks ettiradi.

Ingliz leksikografik manbalarini boyitishga xizmat qilgan turkizmlar ikki asosiy turga bo'linadi: tub va yasama so'zlar. Ushbu so'zlar mahalliy, yani to'g'ridan-to'g'ri turk tillaridan ingliz tiliga kelgan so'zlar, va qarz sifatida kirgan turkizmlar — turk tillariga arab, fors va rus tillari kabi boshqa tillar orqali kirib, keyin ingliz tiliga o'tgan so'zlardir (Kornfilt, 1997; Johanson & Csató, 1998).

Ushbu tadqiqot turkizmlarning ingliz tiliga kirish yo'llarini, ingliz
<https://scientific-jl.com/>

lugʻatlaridagi aksini va ularning maʼnolaridagi oʻzgarishlarni oʻrganadi. Tadqiqot soʻzlarning qanday qarz olinishi, madaniy aloqalar va til oʻzgarishlari jarayonlarini yanada chuqur tushunishga xizmat qiladi.

Metodologiya. Tadqiqot sifatli leksik tahlil usulidan foydalangan boʻlib, ingliz tilidagi asosiy lugʻatlardan — Oxford English Dictionary (OED), Merriam-Webster, Collins Dictionary kabi manbalardan turkizmlarni aniqlash va tahlil qilish uchun foydalanilgan. Turk tillari kelib chiqishiga ega soʻzlar roʻyxati tarixiy lingvistik tadqiqotlarga tayangan holda tuzildi (masalan, Clauson, 1972; Lewis, 2009). Soʻzlarning etimologiyasi, kelib chiqishi, qarz olinishi va maʼno oʻzgarishlari tahlil qilindi.

Natijalar. Tahlil natijalari shuni koʻrsatadiki, mahalliy va qarz sifatida kirgan turkiznlarga: *Agha*, *Ataman*, *Beylik* kabi mahalliy turkizmlar misol boʻlib, toʻgʻridan-toʻgʻri turk ildizlaridan kelib chiqqan (Clauson, 1972). Ammo *Bektashi* kabi qarz sifatida kirgan turkchiliklar esa fors tilining turk tiliga taʼsirini koʻrsatadi, bu esa soʻzlarning qatlamli uzatilishini namoyon etadi (Kornfilt, 1997). Koʻplab tadqiqotlardan maʼlumki, turkizmlarning koʻpchiligi ingliz lugʻatlarida uchraydi va ularning etimologik izohlarida turk kelib chiqishi batafsil koʻrsatilgan (Simpson & Weiner, 1989; Ayto, 2006). Masalan, *Balaclava* soʻzini olsak, Krim urushi davrida ingliz tiliga kirgan boʻlib, turk tilidagi joy nomidan olingan, bu esa tarixiy va siyosiy voqealarning leksik qarzga taʼsirini koʻrsatadi (Oxford English Dictionary, 2023).

Baʼzi turkizmlar esa asl maʼnolarini saqlab qolgan. Masalan, *Agha* soʻzi hurmat yoki nufuzli unvonni bildiradi. *Bogatyr*, dastlab turk va rus folklorida qahramon jangchi maʼnosida boʻlib, ingliz tilida koʻproq adabiy yoki tarixiy kontekstlarda uchraydi (Lewis, 2009).

Muhokamalardan shu narsa maʼlum boʻldiki, turkizmlarning ingliz tiliga kirishi savdo, harbiy siyosiy, ijtimoiy va madaniy almashinuv orqali turk va ingliz madaniyatlari oʻrtasidagi chuqur tarixiy aloqalarni koʻrsatadi (Lewis, 2009; Johanson & Csató, 1998). Turkizmlarni mahalliy va qarz sifatida tasniflash ularning til oʻzgarishi yoʻllarini tushunishga yordam beradi.

Ushbu soʻzlarning lugʻatlarga kiritilishi ularning madaniy va tarixiy ahamiyatini tasdiqlaydi, ammo ularning yoritilishi tafsilot va aniqlik jihatdan farq qilishi mumkin. Baʼzi turkchiliklar hozirda kam ishlatiladi yoki maxsus sohalarda qolgan, ammo ular tarixiy til merosini saqlab qolishga xizmat qiladi. Soʻzlarning asl maʼnoni saqlab qolishi yoki oʻzgarishi qarz olish sharoiti, madaniy ahamiyat va ingliz tilida turk madaniyatlariga tanishlik darajasiga bogʻliq (Malkiel, 1993).

Xulosa. Ushbu tadqiqot turkizmlarning ingliz tilining lugʻat boyligiga sezilarli hissa qoʻshganini, hamda ular mahalliy va oʻzlashma soʻzlarni oʻz ichiga olganligini tasdiqlaydi. Ularning ingliz lugʻatlaridagi mavjudligi ularning mustahkam oʻrni va tilning dolzarbligini koʻrsatadi. Kelajakda kam oʻrganilgan turkizmlar va ularning ingliz tilida ijtimoiy-madaniy taʼsirlarini chuqurroq oʻrganishga ehtiyoj mavjudligini koʻrsatadi.

Adabiyotlar roʻyxati:

- Ayto, J. (2006). *Dictionary of word origins*. Arcade Publishing.
- Baskakov, N. A. (1992). *Introduction to Turkic linguistics*. Otto Harrassowitz Verlag.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Clarendon Press.
- Johanson, L., & Csató, É. Á. (Eds.). (1998). *The Turkic languages*. Routledge.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.
- Lewis, G. (2009). *The Turkish language reform: A catastrophic success*. Oxford University Press.
- Malkiel, Y. (1993). *Etymology and semantic change*. Oxford University Press.
- Oxford English Dictionary. (2023). *Online edition*. Oxford University Press.
- Simpson, J. A., & Weiner, E. S. C. (1989). *The Oxford English dictionary* (2nd ed.). Clarendon Press.